

burde det nok have været bemærket, at dens vidneværdi allerede blev diskuteret af Aksel E. Christensen (*Dutch Trade to the Baltic*. Kbh. & Haag 1941, s. 409–12). Den åbenbart ganske skarpe diskussion rejste spørgsmålet om, hvorvidt komparationen hviler på geografisk og økonomisk identisk grundlag (s. 305–12, især Piere Jeannin).

Som helhed må bogen opfattes som både præsentation af nye forskningsresultater og som debatoplæg; og den opfylder i begge henseender alle rimelige forventninger.

E. Ladewig Petersen

HANS CHR. WOLTER: Adel og embede. Embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel 1588–1660. Skrifter udgivet af Det historiske Institut ved Københavns Universitet – Bind XIII. København, Den danske historiske Forening, 1982. 128 s., ill. Kr. 65.

1500- og 1600-tallet var i mange henseender en brydningstid. I denne periode blev adelsens overgang fra krigeradel til godsejer- og embedsadel fuldbåret, og det er sammenfaldet mellem et ændret dannelsesideal og adelsstandens sociale behov, der gør H. C. Wolters undersøgelse af embedsfordelingen og karrieremobiliteten i årene 1588–1660 til et yderst centralt forskningsobjekt. Dette tema har været forsømt, men ikke overset. I disputatsen, *Adelsveldens grundlag*, fra 1964 undersøgte Svend Aage Hansen hovedlensmændenes rekrutterings- og karriereforhold. Dette er blevet fulgt op af undersøgelser over rigsrådernes og kancellisekretærenes karriereforhold i den samme periode, som H. C. Wolter behandler. Forf. supplerer således tidligere forskning ved at medtage rekrutteringen til en række lavere og hidtil ikke undersøgte embeder.

Undersøgelsen, der omfatter 25 adelsembeder og knap 600 personer, hviler på et omfattende og uensartet materiale, hvis anvendelighed forf. instruktivt gør rede for. Selve den kildekritiske undersøgelse af det primære og sekundære materiales udsagnsværdi er afhandlingens ene hovedformål, medens det andet består i en vurdering af embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel 1588–1660 (s. 18). Til dette sidste formål anvender forf. en kvantificerende, prosopografisk metode, der udelukkende tillader inddragelse af målelige forhold. Konkret medtager forf. uddannelses- og slægtsmæssige forhold, men udelader de økonomiske p.g.a. rostjenestetaksationslisternes formodede uanvendelighed. Til delvis erstatning herfor benytter forf. de ofte bekvemmelige uddannelsesrejser som en indikator for økonomisk formåen. Og endvidere må forf.s fremhævelse af hofsindens begunstigede karriereforløb i forhold til kancellisekretærenes betragtes som en indirekte måde at registrere en ellers vanskeligt målelig faktor som kongelig gunst.

Til de vigtigste resultater hører forf.s påvisning af, at personer med universitetsstudier eller udlandsrejse, d.v.s. med udenlandsophold uden studie- eller tjenesteforhold, havde større mulighed for at avancere til høje embeder som hovedlensmand, rigsråd eller rigseembedsmand end personer med udlandstjeneste, d.v.s. med hof- eller militærtjeneste i udlandet. Uuddannede havde også mulighed for embede, men opnåede sjældent højere poster. Nok så væsentligt var det især hovedlensmandssønner, der erhvervede en højere uddannelse, og betydningen af faderens sociale status for sønnens karrieremuligheder fremgår endvidere af, at embedsadelens sønner via hof- eller kancellitjeneste i langt højere grad end øvrige adelssønner nåede frem til de højeste embedsposter. Også inden for embedsadelens egne rækker herskede der ulige karrieremuligheder. Landsdommerne var således ikke i samme grad som hovedlensmænd og rigsråder i stand til at sikre sønnernes sociale opstigen, og i modsætning til hovedlens- og rådsadelens sønner begyndte landsdommerne oftere karrieren i kancelliet end ved hoffet. Afhandlingens delresultater sammenfattes i afsnittet *«cursus honores»*, hvor tre grupperes karriere følges. Den første gruppe,

hofsinderne, der for en stor dels vedkommende var rekrutteret fra »den velstillede adel« (s. 81), nåede efter opdragelse hos standsfæller og udenlandsrejser frem til militære embeder, lens- og rådsposter, ikke mindst p.g.a. fædrenes tilhørsforhold til hovedlens- og rådsadelen. Kancellisekretærene, der stammede fra »små embedsmænd og godsejere« (s. 81), udgjorde den anden gruppe. Når de kun sjældent opnåede de højeste poster, skyldtes det ikke manglende uddannelse, da de m.h.t. universitetsbesøg og udlandsrejser befandt sig på samme høje uddannelsesniveau som hofsinderne. Endelig var der en tredje gruppe uden forudgående tjeneste ved hof eller kancelli, og som fortrinsvis fik tildelt militære hverv.

Opridsningen af disse tre karrierelinjer giver anledning til et par kommentarer. Uddannelsesmæssigt adskilte hofsinder og kancellisekretærer sig ikke nævneværdigt fra hinanden, og når forf. – som citeret ovenfor – beskrev de to gruppers baggrund ud fra det ikke undersøgte godsgrundlag og ud fra en generel økonomisk vurdering, viser det utilstrækkeligheden i forf.s benyttelse af uddannelsesrejser til en økonomisk rubricering ved sondringen mellem disse to hovedgrupper. Med den noget forhastede forkastelse af rostjenestematerialet savner man generelt en nøjere vurdering af de økonomiske forholds karrieremæssige betydning. H. C. Wolter har meget overbevisende påpeget hofsinders karrieremæssige fortrin i forhold til kancellisekretærene. Forskellen overbetones imidlertid ved, at forf. ifølge sin definition på et adelsembede medtager samtlige kancellisekretærer, men omvendt kun de hofsinder, der opnåede et andet embede (s. 33 f.). Hertil bør føjes det øgede indslag af kancellisekretærer samt af universitetsuddannede blandt højere embedsmænd ved midten af 1600-tallet, og som tyder på en vis professionalisering af embedsmandskorpset. H. C. Wolter nævner selv det større antal universitetsuddannede embedsmænd; men resultaterne kræver en modificering, da bilag 4 med de 37 europæiske universiteter, der blev besøgt af den dansk-norske embedsadel, indeholder flere byer uden et universitet. Endvidere er Louvain og Løven én og samme by, medens universitetsbyen Welmingen er anm. ubekendt. Der er næppe tvivl om, at oplysninger fra itinerarier noget ukritisk er benyttet ved udarbejdelsen af bilaget, og gruppen »studerer«, der optræder i flere tabeller, vil formentlig se anderledes ud efter revisionen af bilaget.

Den foreliggende undersøgelse er en let omarbejdet specialeafhandling, hvor forf. har valgt at give det statistiske materiale mere »kød og blod« ved at eksemplificere enkelte personers embedskarriere. En prosopografisk undersøgelse af dette omfang vil uundgåeligt indeholde fejl; men det er uheldigt, når Axel Urup til Bæltebjerg fremhæves som eksempel på militære færdigheders karrierefremmende virkning og fejlagtigt gøres til rigsmarsk (s. 74), medens admiral Ove Gjedde til Tommerup som et andet eksempel frakendes sin rådsværdighed (s. 78). Det er tvivlsomt, om unge adelige efter overstået udenlandsophold traf et reelt valg m.h.t. gods- eller embedskarriere (s. 48 f.), og forf. er da også selv inde på de begrænsede embedsmuligheder. Der opstod således en række uindfrie ønsker, da embedslønnen blev et nødvendigt økonomisk supplement til godsdriften.

I lighed med Svend Aage Hansens afdækker også H. C. Wolters undersøgelser grundlaget for adelens politiske magt. Den uensartede embedsfordeling og mulighed for karriere afslører de standsinterne modsætninger og standsbegrebets svindende anvendelighed som fællesnævner for gruppen af adelige, og ved periodens slutning var selve adelens monopol på civile og militære embeder ved at gå tabt. Ved en snævrere relatering af karrieremobilitet og embedsfordeling til en økonomisk, social eller statusmæssig opdeling af adelen ville forf. i højere grad have afdækket de ulige karriere- og mobilitetsmuligheder samt den udprægede koncentration af økonomiske midler, administrativ og politisk magt. Det er imidlertid forf.s fortjeneste at have bearbejdet et meget omfattende og forskelligartet materiale og her for første gang at have givet et samlet billede af den dansk-norske adels embedsmæssige karriereforskel, og som udgør et værdifuldt supplement til tidligere forskningsresultater.

Leon Jespersen